

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Н. С. ГАВРИШ
«ВИКОРИСТАННЯ, ВІДТВОРЕННЯ ТА ОХОРОНА
ҐРУНТІВ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ»¹

Науково-правові питання регулювання використання, відтворення та охорони ґрунтів в Україні є малорозробленими, однак мають надзвичайно важливе значення, адже ґрунт як компонент поверхні землі – це один із найважливіших природних об'єктів, головне природне багатство, оскільки володіє унікальною властивістю – родючістю. Це визначило для суспільства завдання впродовж тривалого часу вивчати ґрунт і як ресурс, і як засіб виробництва первинної сільськогосподарської продукції.

Реалізація системи нормативного забезпечення охорони земель та якості ґрунтів, спрямованої на проведення єдиної державної політики за цим напрямом, дасть можливість запровадити ефективні заходи з раціонального їх використання, відтворення й охорони, збереження їх родючості, цільового використання, підвищення врожайності та якості вирощуваної сільськогосподарської продукції на них, чому сприятиме виконання відповідних вимог земле- й ґрунтоохоронного законодавства. У зв'язку із цим привертає увагу видана видавництвом «Юридична література» (м. Одеса) у 2016 році монографічна праця кандидата юридичних наук, доцента Національного університету «Одеська юридична академія» Н.С. Гавриш «Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти». У монографії широко висвітлені теоретико-правові проблеми, що існують у сфері використання, відтворення й охорони ґрунтів, основні принципи, методологічні та конституційні основи, особливості правовідносин у сфері використання, відтворення й охорони ґрунтів, їх об'єктно-суб'єктний склад, а також державно-правова політика у сфері використання, відтворення та охорони ґрунтів і її правове регулювання.

Названа праця є одним із перших в Україні комплексним аналізом правового режиму ґрунтів, спрямованим на забезпечення вдосконалення правового й організаційного механізмів використання, відтворення та охорони ґрунтів. Привертає увагу вдала структурна побудова монографії та чітка логіка подання матеріалу. Робота складається з вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 377 найменувань, анотації українською та англійською мовами.

У першому розділі розглянуто теоретичні аспекти поняття ґрунтів як об'єкта правового регулювання використання, відтворення й охорони. Визначено, що на сучасному етапі правового регулювання відносин землекористування та охорони ґрунтів доцільно підняти рівень теоретичних і практичних розробок юридичної науки. У юридичному розумінні ґрунти притаманні лише землям сільськогосподарського призначення, які становлять пріоритетну категорію земель України. Ґрунти – найцінніша складова частина цих земель, а тому їх правовий

режим повинен бути значно чіткішим і більш досконалим. Завдяки Земельному кодексу України зроблено лише перший вагомий крок у цьому напрямі.

На належному рівні проаналізовано теоретико-правові засади основних понять і термінів щодо раціонального використання, відтворення й охорони ґрунтів. Недостатнє розуміння ґрунтових ресурсів в економіці та суспільному житті веде до приниження значення ролі ґрунтів у біосфері й житті людини. На відміну від інших природних ресурсів, для яких порядок використання визначений чинним законодавством, ґрунти не мають симетричного закону. Функціонування ґрунтів як основного засобу сільськогосподарського виробництва зумовлює внесення в законодавчі акти окремої статті із законодавчим тлумаченням ґрунтових ресурсів, що містило б виконання ґрунтом не лише утилітарних, а й біосферних функцій.

Аналізуючи наукові підходи до правової регламентації використання, відтворення та охорони ґрунтів, автор констатує, що встановлений правовий режим усіх категорій земель недостатньо мірою відображає наявні відносини з приводу ґрунтів і подає визначення правового режиму ґрунтів як необхідного порядку належної поведінки й діяльності землевласників, землекористувачів, у тому числі орендарів, щодо ґрунтів як самостійного природного тіла та ресурсу, спрямованого на забезпечення їх раціонального використання, відтворення й охорони як об'єкта права виняткової власності Українського народу, основного засобу виробництва в сільському та лісовому господарствах і як важливого елемента природи.

Як зазначає автор, принципи права є своєрідним стрижнем, на якому будуються система права та система законодавства. Принципи права ґрунтовно досліджені в працях вітчизняних науковців права. Автором запропоновано основні принципи державної політики у сфері охорони ґрунтів, а також систему принципів правової охорони ґрунтів.

У процесі використання земель і ґрунтів завдання правової політики України має бути спрямоване на екологічний імператив розвитку аграрного сектора економіки України, і в цьому плані необхідно дотримуватися стратегії збалансованого використання, відтворення й управління ґрунтовими ресурсами України.

Проводячи порівняльний аналіз правового регулювання використання, відтворення й охорони ґрунтів, автор узагальнила міжнародні критерії та індикатори відтворення родючості, охорони цілісності й різноманіття ґрунтів. З огляду на вимоги європейського екологічного законодавства про відповідальність і компенсацію шкоди в деяких країнах прийнято закони, які передбачають сувору відповідальність за шкоду ґрунтовому покриву, заподіяну тими чи іншими видами екологічно небезпечної діяльності. Як констатує автор, одним із варіантів, що враховуватиме процедури адаптації й імплементації стосовно

¹ Гавриш Н.С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса: юридична література, 2016. 396 с.

відповідальності за заподіяну шкоду ґрунтам, є проект Закону України «Про ґрунти та їх родючість».

У третьому розділі роботи розглянуто особливості правовідносин у сфері регулювання використання, відтворення й охорони ґрунтів. Зазначено, що проблема охорони ґрунтів є одним зі складників охорони земель – системи правових, організаційних, економічних, екологічних, технологічних та інших заходів, і що питання охорони ґрунтів мають бути врегульовані на законодавчому рівні. Як слушно зазначає автор, ґрунти є об'єктом правовідносин управління й контролю, оскільки щодо них можуть здійснюватись такі організаційні заходи, як дозвільна система на їх знімання, складування, перевезення тощо.

На стан використання ґрунтів впливає виробнича діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Автор констатує, що з метою вдосконалення природоохоронної діяльності підприємств необхідно здійснювати збалансовану політику, спрямовану на підвищення вимог і відповідальності суб'єктів господарювання за забруднення навколишнього середовища, зокрема й ґрунтів, та законодавчо визначити засади пільгового стимулювання діяльності, що передбачає добровільне зобов'язання щодо очищення ґрунтів і впровадження новітніх екологічно чистих технологій.

Характеризуючи особливо цінні ґрунти як об'єкт правової охорони, використання й відтворення, науковець наголошує на їх особливій правовій охороні, а також вказує, що цій охороні повинні підлягати особливо цінні ґрунтові об'єкти, ґрунтові заказники, заповідники, ґрунтові пам'ятки природи.

Аналіз правових основ охорони земель і ґрунтів у населених пунктах свідчить про необхідність закладення в порядок екологічної паспортизації земельних ділянок правового й економічного механізму, який має лежати в основі розроблення правової бази для забезпечення охорони, використання та відтворення міських ґрунтів.

Четвертий розділ монографії присвячений державно-правовому регулюванню у сфері використання, відтворення й охорони ґрунтів в Україні. Автор наголошує на тому, що важливою організаційно-правовою формою забезпечення ефективного використання, відтворення й охорони ґрунтів є закріплення в Законі України «Про охорону земель» розділу про повноваження органів державної влади й місцевого самоврядування в галузі охорони земель та визначення спеціально уповноважених органів виконавчої влади в галузі охорони земель і відтворення

родючості ґрунтів. Важливим є створення зразкового рівня управління земельними ресурсами, що передбачає насамперед напрацювання довгострокової концепції охорони ґрунтів.

Розглядаючи функціонально-правове регулювання у сфері використання, відтворення й охорони ґрунтів, автор наголошує на вдосконаленні нормативно-технічного забезпечення використання, відтворення та охорони ґрунтів. Такою організаційно-правовою формою є розроблення й запровадження системи нормування, стандартизації та паспортизації.

Особливостям юридичної відповідальності за порушення законодавства щодо використання, відтворення й охорони ґрунтів присвячений п'ятий розділ монографії. Автор зазначає, що в Україні забезпечення правової охорони ґрунтів належить інституту юридичної відповідальності. Аналізуються наукові публікації з питань юридичної відповідальності та досить детально розглянуто один із різновидів юридичної відповідальності – еколого-правову відповідальність.

Характеризуючи адміністративну відповідальність щодо використання, відтворення та охорони ґрунтів, автор подає конкретні приклади недотримання законодавства щодо порушення ґрунтів і застосування до порушників адміністративних санкцій, передбачених законодавством. Специфіка правоохоронних правовідносин зумовлює наявність спеціальних кодифікованих норм матеріальної відповідальності за порушення законодавства. Такими за своєю юридичною природою є специфічно-правові санкції, головна функція яких – компенсація шкоди, заподіяної непомірним використанням природних об'єктів. У кримінально-правовому забезпеченні охорони земель і ґрунтів передбачена законодавча регламентація різних засобів впливу на суб'єктів кримінально-правових відносин із приводу посягання на землі та ґрунти через заподіяння шкоди. Автор вважає, що в чинному Кримінальному кодексі України не висвітлено норми про охорону ґрунтів, тому важливо внести відповідні доповнення до цього нормативно-правового акта, які б передбачали відповідальність за псування ґрунтів.

Монографічна праця Н.С. Гавриш «Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти» є вагомим внеском у розвиток теоретико-правових основ юридичної науки. Розвідка акумулює сучасні досягнення земельного, аграрного, екологічного й природоресурсного права та буде корисною не лише для фахівців юридичної науки, а й для фахівців природничих наук, зокрема ґрунтознавчої.